

אני מתערב משמע אני צודק? אתגרי החברה האזרחית העולמית בימינו

:: פולה קבלו

העולם - את המדיניות הרצויה לה (למעצמה הראשונה) וסולם ערכי המכוון על פי צרכיה.

המעצמה השנייה

תחושת הכוח, שלא לומר 'שכרון הכוח', שבא לידי ביטוי בכינוי חדש זה, מאפיין את הלך הרוח בקרב פעילי חברה אזרחית בעולם. ביטוי מובהק נוסף לתחושה זו ניתן באתר האינטרנט של ארגון גג עולמי מרכזי לפעילי חברה אזרחית בעולם - סיויקוס (CIVICUS) - התאחדות עולמית להשתתפות אזרחית: "כשאדם בודד מדבר על אי צדק - זוהי לכל היותר לחישה. כששניים מדברים על זה - זוהי שיחה. כשרבים מדברים על אי צדק - זהו קול שישמע". באותו פתיח מוקלט מכריזה ההתאחדות שמטרתה לקדם את זכותם של אזרחים לעסוק בעניינים עולמיים ביחד.

בסקר שנערך בימים אלו באתר האינטרנט שואלים אנשי סיויקוס האם צריכים ארגוני חברה אזרחית להוביל את התמיכה במדינות לשם השגת יעדי הפיתוח שלהן במילניום (should civil society organizations play a leading role in supporting countries to achieve their Millennium development goals? 92% מן המשיבים עד כה ובסך הכל 386 איש השיבו תשובה חיובית, רק 5% שהם 22 איש השיבו תשובה שלילית, ועוד פחות מכך, 3% וסה"כ 13 משיבים - אינם בעלי עמדה מגובשת. כמובן שזהו סקר בקרב המתעניינים בחברה האזרחית שהגיעו לאתר סיויקוס והחליטו ליטול חלק בסקר.

כמו ארגון סיויקוס, כך גם משתתפי המחאה האנטי מלחמתית שהתרחשה ברחבי העולם טרם פרוץ המלחמה בעיראק ראו את עצמם

כיצד היינו מתארים את 'פעיל החברה האזרחית'? האם הוא חבר בארגון 'גרין-פיס' המתעמת עם כוחות משטרה במהלך הפגנה סוערת מול כינוס אילי הון בין-לאומיים? האם הוא תורם אמיד המגיע לסיוור בפרוייקט שיקום שכונות שנבנה מכספו? האם זונחירה הסועדת ילדים חולים במחנה פליטים? רופא המתנדב ב'רופאים ללא גבולות'? ואולי זהו מנכ"ל לבוש חליפת ערב, המשווק את התכנית המוסיקלית של התזמורת המקומית בארוחת מכובדים?

בין אם נסכים או נחלוק בנוגע להגדרה הראויה למושג 'חברה אזרחית', לא נוכל להכחיש את העובדה שרוב הפעילים שהוזכרו לעיל יגדירו את עצמם ואת עבודתם כחלק ממרחב הפעולה של החברה האזרחית, ויראו בתנועה, בארגון או בקרן שבמסגרתה הם פועלים חלק ממה שזוכה לעתים לכינוי 'המגזר האזרחי'. אותו מגזר שרבים מאתנו נוטים לאפיינו בשל מה שהוא 'לא' ולא בשל מה שהוא 'כן'. (חוץ ממשלתי, ללא כוונת רווח, 'שלישי').

'המגזר האזרחי' הזה מכסה יותר ויותר תחומי פעילות שמסיבות שונות לא מתממשים באמצעות המגזר הממשלתי/המדינתי וגם המגזר הפרטי הרווחי לא מטפל בהם. התופעה הרחבה, המגוונת וחוצת הגבולות הזאת, כונתה על ידי אחד מבכירי החוקרים בתחום (לסטר סלמון) 'מהפיכת ההתאגדות' (Associational Revolution) ולאחרונה אף זכתה לכינוי חדש: 'המעצמה העולמית השנייה' (world super power). כינוי זה מרמז למעצמה העולמית הראשונה, ארצות הברית של אמריקה, ומתריס כנגד יומרתה להכתיב לשאר העולם ובעיקר ל'מעצמה העולמית השנייה' - אזרחי

תחושת הכוח, שלא לומר שכרון הכוח, שבא לידי ביטוי בכינוי חדש זה, מאפיין את הלך הרוח בקרב פעילי חברה אזרחית בעולם.

זהו גם הרקע להתבטאותו של ד"ר חברט מולר, מי שהיה בעבר עוזר המזכיר הכללי של האו"ם ואחד מן האישים שהיו עדים לכינון ארגון האומות המאוחדות, שהשמיע הערכה ולפיה "אנו עדים כיום לעלייתה של מעצמה שניה - קולם הממזג והממריץ של אנשי העולם"

כיצד יתכן שיש כל כך הרבה ארגונים חברתיים אבל רמת העוני רק עולה?

האם מוסדות וארגוני החברה האזרחית ראויים להנות מרמת אמון גבוהה יותר מאשר ממשלות כשמדובר בהתערבות בסוגיות בין לאומיות או באספקת שירותים חברתיים שונים? ואם כן למה? האם הם אכן מייצגים את קולו האותנטי של העם?

'סיוויקוס', החברה האזרחית היא 'המרחב הערכי' שכולל מערך נורמות אזרחיות ודפוסי פעולה דמוקרטיים שמביאים לידי ביטוי ערכים כמו: סובלנות, הכללה, אי אלימות, מחויבות לקידום טובת הכלל וכדומה... כל אלה מבחינים אותה ממרחבים אחרים של אינטראקציה אנושית. בניסוח פשוט, הנורמות האזרחיות והרשתות המוסדיות שמעבירות אותן מאפשרות ליחידים ולקבוצות להתעלות מעל האינטרסים הצרים שלהם ולחשוב על טובת הציבור שלהם הם יכולים לתרום וממנה יוכלו גם להנות.

אבל למרות שנראה שיש כאן הגדרה בהירה של בסיס להסכמה, עדיין עולות שאלות לגבי מידת הכשירות של ארגוני חברה אזרחית לקדם ערכים אלו ויתרונם על פני ממשלות או כל גוף אחר לצורך הגדרת הערכים האזרחיים הרצויים. וגם אם נסכים לקבל אותם כמי שכשירים לכך, עדיין אנו ניצבים בפני שאלת גבול ההתערבות. האם

ארגוני החברה האזרחית ראויים להנות מרמת אמון גבוהה יותר מאשר ממשלות כשמדובר בהתערבות בסוגיות בין לאומיות או באספקת שירותים חברתיים שונים? ואם כן למה? האם הם אכן מייצגים את קולו האותנטי של העם?

הזכות להתערב

ולבסוף, האם ההתערבויות הללו, כשהן מגיעות מצד ארגוני החברה האזרחית המקומית או העולמית, תמיד מייצגות רצון כן לסייע ולקדם להבנות, או שמא, כמו פעולות אנושיות רבות, טמונה בהן שורה ארוכה ומורכבת הרבה יותר של שיקולים ומניעים, כולל נטיות פטרוניות והשאיפה לכוה ושליטה?

כל עוד ה'אויב' הוא מוגדר ובעל עוצמה - כמו ארצות הברית - והמדיניות הרשמית שלו היא כל כך 'לא נכונה פוליטית' (פיסי) כמו מלחמה בארץ זרה, ניחא: כל אוהדי הצדק עלי אדמות מתאחדים וזועקים מרה. אבל מה

כנושאי זכות לגיטימית ולעתים אף בעלי חובה מוסרית להשמיע את קולם ולהפעיל לחץ ציבורי לקידום מטרה שנראית להם המטרה ה'צודקת'. זהו גם הרקע להתבטאותו של ד"ר רוברט מולר, מי שהיה בעבר עוזר המזכיר הכללי של האו"ם ואחד מן האישים שהיו עדים לכינון ארגון האומות המאוחדות, שהשמיע הערכה ולפיה "אנו עדים כיום לעלייתה של מעצמה שניה - קולם הממזג והממריץ של אנשי העולם".

הכוח והאינטרסים

אבל דוקא ההתבטאויות הללו של אישים עולמיים ופעילי חברה אזרחית בעולם, המשקפים אמון עצום ב'קולה של החברה האזרחית', מהוות לדעתי בסיס לדאגה ולא רק לשביעות רצון; דאגה באשר לפניה האמיתיים של החברה האזרחית בעולם. אם נניח לרגע את הלך הרוח האופורי הזה, ניווכח במהרה שלא זו בלבד שהחברה האזרחית צריכה עוד ללכת כברת דרך ארוכה עד שתגיע לרמת פעילות והשפעה משביעות רצון, אלא שעוד קודם לכן פעילי החברה האזרחית צריכים לשאול את עצמם כמה שאלות נוקבות בנוגע למהותה.

שאלות כמו - את מי משרתת החברה האזרחית או את מי היא מייצגת? או שאלה שעלתה לאחרונה בהקשר למציאות הישראלית העכשווית - כיצד יתכן שיש כל כך הרבה ארגונים חברתיים אבל רמת העוני רק עולה?

ושאלות נוספות - מהי מערכת היחסים הרצויה בין חברה אזרחית לרשויות המדינה? כיצד יכולים אזרחים להבטיח שרשויות המדינה אינן מתחמקות ממחויבויותיהן לספק לכל אזרח את הבסיס לקיומו? ומי שולט או מכונן את אותו 'מגזר אזרחי'? האם לא בעלי הממון הם אלו שמושכים בחוטים מאחורי הקלעים של רוב הארגונים? ואילו אינטרסים הם מייצגים? האם האינטרסים שלהם ושל הקהל הנהנה משירותי הארגונים שהם ממנים הם אינטרסים זהים?

אלו רק מקצת השאלות הנוגעות לגרעין כוחה של החברה האזרחית - נכונותה ומחויבותה לקדם ערכים ולא רק 'עניינים'.

לקומי ניידו (Kumi Naidoo) ורג'ש טנדון (Rajesh Tandon) אנשי סיוויקוס (קומי ניידו הוא נשיא הארגון מזה כמה שנים) יש תשובה לחושים. הם טוענים שאחד המאפיינים ההכרחיים שמתנים את קיומה של חברה אזרחית חזקה ובריאה הוא מה שהם מכנים 'המימד הנורמטיבי'. על פי התפיסה של

לצייר תמונה מוטה של הקונפליקט הישראלי פלשתינאי...

נטייתם של ארגוני חברה אזרחית להופיע כאילו הם המחזיקים את המפתחות לעולם טוב יותר, נטייה המתחזקת לאור פעילותם הגלובלית של ארגונים רבי עוצמה, אינה פותרת מן הסתם את השאלה המהותית שהיא - כיצד אנו מגדירים את גבולות ההתערבות הלגיטימית? או שאלה עקרונית יותר הנגזרת מן הדוגמאות הללו (ושהוצגה בנאומי של לסטר סלמון בכינוס שהתקיים לפני שנה וחצי בסאו-פאולו, ברזיל) - כיצד אנו מאזנים בין החתירה לחירות (שממנה נגזר חופש הביטוי וחופש ההתערבות והמעורבות בזירות התרחשות זרות ובקונפליקטים של אחרים, אך ממנה נגזרת גם החירות משרירות ליבן ומחסותן המוגזמת של ממשלות) והמחויבות שלנו לקדם את הצדק (מושג שכידוע מקבל משמעויות שונות, אולי גם הפוכות, כשמדובר בשני צדדים של אותו מתרס, והוא מתנגש לעתים עם עקרונות של חירות, כשמדובר בחלוקה שווה יותר של ההון למשל)?

אלו הם אם כן רק מקצת האתגרים שעל החברה האזרחית העולמית על ארגוניה המגוונים להמשיך ולהתחבט בהם. יש שיאמרו שחשיפת הדילמות הללו מוציאה להם את הרוח מהמפרשים, אחרים יחוו במלוא העוצמה את הדבקות במשימה וצדקת המטרה.

לאילו ולאילו, אומר כן:

דורנו לא הקים את החברה האזרחית, הוא גם לא יבטל את קיומה. בתקופתנו הגיעה התופעה האנושית עמוקת השורש הזאת לדרגות גבוהות יותר של התפתחות והישגים. יחד עם זאת, אני תקוה שהיא תגיע גם לדרגות גבוהות יותר של הכרה עצמית ותצליח לאתר את כשליה כדי שתוכל להתקדם ולתרום את חלקה החיוני לפעילות האנושית.

קורה כשארגונים אזרחיים בוחרים בדייסה הרבה פחות בהירה - כמו מי ראוי לשלוט? האם אין הם מעלים, בהתערבותם הסמויה, את זכרון מעורבותן של סוכנויות ממשלתיות באמריקה הלטינית?

פעילת חברה אזרחית מוונצואלה ביטאה את הדילמה הזאת ביחס לארגוני חברה אזרחית בפורום של פעילי התחום ברשת האינטרנט, על רקע ההפגנות ההמוניות שהתחוללו בינואר 2003 בוונצואלה כנגד הנשיא צ'וס. היא כתבה: "התחלתי לשקול ברצינות את האפשרות שהמניע העיקרי של כל ארגוני הסיוע והפיתוח הבין לאומיים שמוצאם בארה"ב ובאירופה, הוא לפקוח עין עלינו [מדינות 'העולם השלישי]". שלא נלך לאן שהמדינות החזקות הללו לא רוצות שנלך. תראו, אם כל אלו רק היו נשארים מחוץ לכלל זה (STAY AWAY) היינו יכולים להתפתח יפה מאד אבל כשכל אלה באים, הכל נהרס לטובת רווחתן של המדינות בעלות העוצמה. לא היינו נזקקים לשום סיוע אם רק היו המדינות הללו נשארות מחוץ לתמונה: לא היתה מלחמה באפריקה אם לא היתה מתחילה עבדות, אם העשירים לא היו תאבי יהלומים, אם האוכל לא היה מושמד לטובת המחזירים... ואם נחשב את עלויות הוזהב והכסף שגנבה אירופה מדרום אמריקה אזי אפילו אין לנו שום חוב להחזיר... אז תפסיקו לחשוב על סיוע בין לאומי ותתחילו לחשוב על להיזי את עצמכם מאותן מדינות שלהן אתם מתיימרים לסייע..." דבריה של הפעילה מוונצואלה, הופנו, יש להדגיש, לא כלפי ממשלות, אלא כלפי ארגוני סיוע בין לאומיים שהיתה להם יד ורגל בארגון המחאות ההמוניות נגד הנשיא צ'וס.

התחושה הזאת של מעורבות חיצונית לא טהורה מלווה גם ציבור גדול מהצד השני של המתרס. משפטים דומים יכול היה לומר אזרח ישראלי המתלונן על נסיונות ארגוני השלום האירופאים

"התחלתי לשקול ברצינות את האפשרות שהמניע העיקרי של כל ארגוני הסיוע והפיתוח הבין לאומיים שמוצאם בארה"ב ובאירופה, הוא לפקוח עין עלינו [מדינות 'העולם השלישי']". שלא נלך לאן שהמדינות החזקות הללו לא רוצות שנלך."

ד"ר פולה קבלו היא חוקרת ההיסטוריה של המגזר השלישי בישראל במכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות ומרצה במסלול ללימודי מדינת ישראל באוניברסיטת בן גוריון

pkabalo@bgumail.bgu.ac.il

קצה הקרחון

הרופא המוכה כמשל

אמר שר הבריאות (רשת ב', 12.12.04, 12:45): "דין הגון במצב מערכת הבריאות מחייב אותנו לזכור, שהרופא המוכה לא עבד בחדר מיון ולא בבית חולים ציבורי. הוא הוכה במוסד גריאטרי פרטי. מה שמלמד אותנו שגם אם נפתור את בעיותיה המבניות של מערכת הבריאות, עדיין תופעת האלימות לא תיעלם כי היא מאפיינת את החברה הישראלית בכללותה: בכביש, בבתי הספר, במגרשי הכדורגל, ובכל מקום". מלים כדברנות. מסר דומה עלה בשיחה שקיימה ענת דויזב עם רופא בכיר שטען בפשטות, שהבעיה היא "חינוך". גם הוא כמו השר נוה לא מאמין שניתן "להצמיד שוטר לכל רופא", ושהבעיה היא חברתית. חוץ מ"צו-צו-צו" צדקני נאמרו באיטמים הללו כל הדברים הצפויים: המצוקה, הגינוי, היחסים הלא מוגדרים מספיק בין הרופא ללקוח, העומס בדצמבר (שפעת שפעת ועוד שפעת), החוסר בציוד, המשמרות הארוכות של הרופאים (30 שעות רצוף, כמה פעמים בשבוע).

דבר אחד כמובן לא נאמר שם. שבועיים לפני שאמור להתחיל לפעול תקציב 2005, אף לא מילה על גודלו, חלוקתו הפנימית וסדרי עדיפויותיו. שהרי ללא תקציב הולם, לא רק שוטר נוסף לא יהיה בבתי החולים, וגם לא רופא נוסף, מיטה נוספת או "אופטלגין נוסף" כדברי אחד המרואיינים. גם חינוך לסובלנות לא יהיה. וחינוך בכלל, וגם לא חברה.

בממשלה המתנהלת על פי האידיאולוגיה של תאצ'ר, לפיה "אין דבר כזה חברה", כל הפטפטת הרדיפונית הזו היא בבחינת מלים ריקות.